

Tasal Hu Chirix Kolok-ib' Choq' Reheb' li Ab'ib'aal Aatin sa'
Eb' lix Moolamil Xteepalil Aj Mayab' Yiib'anb'il Sa' Xk'ab'a'
Li Nimla Yajel COVID-19

Cultural Survival

Sa' Komonil naqakol
qib' chirix Li
Nimla Yajel

Eb' lix moolamil xteepalil aj mayab' yookeb' chi nume'k sa' xb'een li nimla yajel "COVID-19" li jwal kaw xmetz'ew. Li moolam Cultural Survival yoo chi k'anjelak re xtenq'ankileb' li ab'ib'aal aatin sa' eb' lix moolamil xteepalil aj mayab', ut rik'in a' tenq' a'in, na'ile' jun li ninqi jalanil chirix li na'leb' re numtaak sa' xb'een li wanjik a'in.

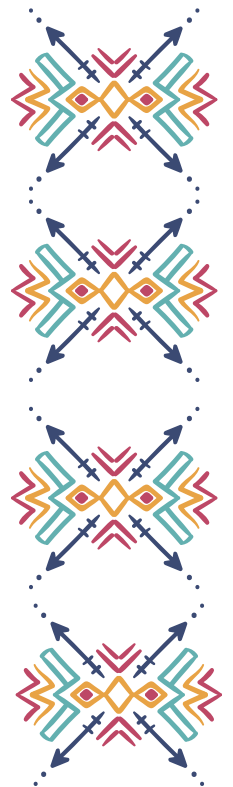
Li ab'ib'aal aatin a'an jun k'anjeleb'aal nim xwankil re naq lix teepaleb' aj mayab' te'ruuq xyalb'al li k'ulub' re li wank sa' tuqtuukil usilal ut li wankilal re xyeeb'al li k'oxlahomej, ut rik'in a'in taawotze'q li esilal re chaab'ilal ut li na'ajman ru sa' xyangeb'. Li na'wom a'an jun wankilal ut eb' li moolam yookeb' xchaab'ilob'resinkil rib' sa' xk'ab'a' li ab'ib'aal aatin.

Galina Angarova

Teep Aj Mayab' Buryat,
Xb'eenil Taqlanel - Cultural Survival

COVID-19 TASAL HU RE LI CHAAB'IL NA'LEB'

Li tasal hu a'in nak'anjelak jo' chanchan jun k'anjeleb'aal re li chaab'il na'leb', re xtenq'ankileb' laj puktesinel aatin naq te'xk'uub' xna'leb' chi numtaak sa' xb'een li COVID-19 chiru li k'anjel re wulaj wulaj sa' lix moolamil xteepalil aj mayab'.

COVID-19

Li winqilal yoo chi nume'k chiru jun li nimla yajel toj ak', COVID-19 nayeeman re. Ut toj nasik'e' lix k'utb'il b'an. Sa' xk'ab'a' lix chaq'rab'il re li jolomil tenamit sa' xb'een li ruchich'och' b'ar wi' xrame' li komonil chi kristiaan, xch'a'ajko' li b'ihomal wanjik, li na'leb'ank awab'ejink ut li komonil. A' wanjik a'in sa' xb'een li ruchich'och' nokoxk'am chi xtz'ilb'al rix li xe'toonil nawom aj mayab' ut chi xchaab'ilobresinkil qana'leb' chirix li Loq'laj Ch'och'. Chiqayiib'aq ut chiqak'ehaq chixnawb'al xkomon li chaab'il na'leb' re li wank b'ar wi' li winqil na'leb' ut li sachok ink'a' chik te'xrahob'tesi li Loq'laj Ch'och'.

Eb' laj puktesinel esil sa' lix moolamil xteepalil aj mayab' wankeb' xk'anjel jwal aajel ru sa' li hoonal anajwan. Chiru li wanjik a'in sa' xb'een li ruchich'och', eb' laj puktesinel aatin tento naq te'xyeechi'i li esilal chi chaab'il ut sa' lix tz'aqalil.

Chijultiko'q eere, eb' li na'leb' re kolok-ib' li neke'xch'olob' chiqu rajlal kutan, b'ar wi' neke'xye naq tento xkanab'ankil li ch'utub'aj-ib', xk'uulankil xnajtil li qayanqrik'in li qas-qitz'in, xch'ajb'al li quq naab'al sut chiru junkutan ut roksinkil li tz'apb'a-u'j.

Lix Q'unal Qametz'ew Ut Li Qawankilal

Li wanjik a'in nokoxk'am chi xtz'ilb'al rix lix q'unal-metz'ew ut lix wankilal lix teepaleb' aj Mayab'.

Lix q'unal qametz'ew a'an naq napalto' li tz'aqonik sa' li kawilal, rik'in li loq'b'il b'an, rik'in li ha' re komonil, ut jo'kan ajwi' rik'in lix tz'aqalil li esil chirix li wanjik wanko wi'. Li qawankilal a'aneb' li kanab'anb'il na'leb' chirix qatzakahemq, li najter xe'toonil b'an, ut li jolomink.

Laa'o aj Cultural Survival naqawotz li tasal hu a'in jo' chanchan xsumenkil li wanjik a'in, rik'in xb'antioxinkil li k'anjel re li ab'ib'aal aatin, ut lix nimal ru li kolok-ib' reheb' laj puktesinel aatin. A'in xkomon li na'leb' re li k'uulank-ib' sa' li k'anjel re li puktesink-esil sa' li ab'ib'aal aatin sa' xhoonalil li COVID-19. Ut wiib' chi raqal wankeb' chi sa':

Li xb'een raqal a'an choq' reheb' laj k'anjenel re li ab'ib'aal aatin.

Li xkab' raqal a'in li xk'utb'al xyaalal tasalil hu re xch'olob' ankil chi tz'aqal li na'leb' reheb' li xmoolam xteepal.

LI XB'EEN RAQAL

Eb' Laj K'anjenel sa' li Ab'ib'aal Aatin,
¿K'a'ru Naru Teeb'aanu Jo' Aj Ab'ib'aal Aatin?
¡Li Kolok-ib' A'an Xb'een Wa!

 Xk'uub'ankil xna'leb'
re li kolok-ib' choq'
reheb' laj k'anjenel sa'
li ab'ib'aal aatin

 Xyiib'ankil ut
roksinkil li esilal
cheerix

 Xtusub'ankil li
k'anjel choq' reheb'
laj q'un-metz'ew

 Xk'eeb'al xloq'al li
yu'am, jwal loq'
wi'chik chiru jun li
esil

 Xtz'ilb'al rix li
Xiwxiw

Xk'uub'ankil Xna'leb' Re Li Kolok-ib' Choq' Reheb' Laj K'anjenel sa' Li Ab'ib'aal Aatin

Na'ajman ru naq teeyiib' xna'leb' re li kolok-ib' sa' lee ch'uut, rik'in xjultikankil li xna'leb'eb' re li Ninqi Moolam re li Kawilal (Organización Mundial de la Salud), re li Awab'ejil Tenamit, reheb' ajwi' laj K'anjel aj Kawilal ut re li jun siireb' aj K'anjel sa'li junjunq chi tenamit.

Xtz'ilb'al Rix Li Xiwxiw

Naq teerula'ani li xmoolam xteepal, chex-ab'inq chiru li xchaq'rab'il re kawilal k'eeb'il xb'aaneb' laj jolominel ut xb'aaneb' ajwi' laj k'anjel chaq'rab'. A'in li xb'een tasal re li kolok-ib'.

Xk'eeb'al xloq'al li Yu'am Jwal loq' Wi'chik Chiru Jun Li Esil

Cheeril eerib' chi us ut meerula'aniheb' li na'ajej, wan wi' li yajel, ka'ajwi' wi wan eerik'in li xk'anjeleb'aal re kolok-ib'. Wi maak'a', wanqex sa' lee na'aj! Laa'ex ajwi' nekekam.

Xyib'ankil Ut Roksinkil Li Esilal Cheerix

Jo' komonex re li ab'ib'aal aatin tento naq taawanq li esilal cheerix, re naq ink'a' te'ch'iilanq eere sa' xk'ab'a' lix chaq'rab'il li tenamit wanqex wi'.

Xkawresinkil Li K'anjel Choq' Reheb' Laj Q'un-metz'ew

Wi sa' li ch'uut wankeb' li cheekel winq malaj jun li yaj (jalan xyajelil chiru li COVID-19), tento naq taak'emanq re junaq chik li k'anjel re naq taak'anjelaq sa' rochoch.

Saab'essinbilag li
na'aj re k'anjelak

Oksi li kok' raq' re li
Yaab'-kuxej ch'iich

Saab'essinbilag'eb'
li k'anjeleb'aal
chirix roksinkileb'

Meeb'oqeb' k'iila
kristiaan sa' li
ab'ibaal aatin

Teeyiib' li k'anjel jo'
Streaming re naq
ink'a' teexik sa' li
Ab'ibaal Aatin

Saab'esinbilaq Li Na'aj re K'anjelak

Saab'esihomaq li na'aj re k'anjelak naab'al sut chiru jun kutan. Oksi li b'oj re b'anok (alcohol etilico), ut li ha'il xab'on.

Teeyiib' li K'anjel jo' Streaming re naq Ink'a' Teexik sa' Li Ab'ibaal Aatin

Li streaming a'an jun li na'leb' b'ar wi' neke'junajimanq, li k'anjel re li ab'ibaal aatin ut a'in nayaab'asimank xjunes rib' sa' li ulul ch'iich'. A' na'leb' a'in nachaab'ilob' resink re xkuxil li k'anjel wi'chik chiru li nab'aanumank rik'in li aatinob'aal ch'iich', wi ink'a' naru cheru chikama'in naru teeroksi li aatinob'aal ch'iich' jo' xkab' chi na'leb'. Sa' li ulul ch'iich' naru teetzol ut teetaw k'a'ruhaq chirix li streaming chi maak'a' xtz'aq sa' li na'ajeja'in: www.giss.tv

Meeb'oqeb' K'iila Kristiaan Sa' li Ab'ibaal Aatin

Wi te'tamq li kristiaan chi sa', teek'uula xnajtil eeyanq rik'ineb' a'an ut teeroksi lee tz'apb'a-u'j.

Oksi Li Kok' Raq' Re Li Yaab'- Kuxej Ch'iich

Sa' li yaab'-kuxej ch'iich' naru natawe' li yajel. Naq taaraqe'q li k'anjel na'ajman ru naq taajale'q li raq' ut naq te'wanq reeqaj choq' reheb' li junjunq chi ula'. Oxloq'ihomaq lee k'anjel.

Saab'esinbilaqeb' Li K'anjeleb'aal Chirix Roksinkileb'

Tento roksinkil jun li ch'ina t'ikr ch'ina t'aqt'aq re b'oj re b'anok (alcohol etilico). Moko us ta xsaab'esinkileb'rik'in saqob'resinel xab'on (cloro), sa' xk'ab'a' naq a'in napo'ok re li k'anjeleb'aal. Li b'oj re b'anok naru xloq'b'al sa' li b'anleb'aal.

LI XKAB' TASAL

Xyiib'ankil Li Esilal

Sa' li tasal a'in naqak'os ru li na'leb' k'eeb'il xb'aan li Ninqi Moolam re li Kawilal (Organización Mundial de la Salud), ut jo' k'iihal li neke'xnaw chirix li nimla yajel COVID-19, re naq eb' laj puktesinel aatin sa' xmoolamil xteepalil aj Mayab' te'wotzoq re chi chaab'il.

Meek'e Xloq'al Li "Infodemia" Chi Moko Re Li Tik'ti'ihom Esil

Li Ninqi Moolam re li Kawilal (Organización Mundial de la Salud), naroksi li aatin "Infodemia" re xch'olob'ankil lix jalik li na'leb' chirix li wanjik a'in, li natawman sa' lee yanq. Chixjunil a'in nak'ehok re li xixiw ut nab'alaq'ink eere re xb'eresinkil chi chaab'il lee b'e. Meek'e xloq'al a' esileb' a'in.

Teek'e Xloq'al Li Tz'aqal Na'leb' Reheb Laj Na'onel Kawilal

Chijultiko'q eere naq maak'a' mas lee na'leb' jo' li re laj na'onel kawilal, jo'kan naq ka'ajwi' sa' xb'eeneb' a'an wank li wankilal re xch'olob'ankil cheru jo' k'iihal li na'leb' chirix li nimla yajel a'in.

Li Ninqi Moolam Re Li Kawilal
(Organización Mundial de la
Salud)

Xpuktesinkil Li Najter Xe'toonil Na'leb'

Wan eerik'in li nawom re xkawob'resinkil li lee kawilal rik'in li kanab'anb'il na'leb' re tzakahemq ut re b'an. Naru texpatz'oq re laj ajilonel malaj re li neke'nawok re.

Xpuktesinkil li Esilal sa' lee Raatinob'aal aj Mayab' ut sa' Kaxlan Aatin

Li esilal jaltesinb'il ru sa' lee raatinob'aal aj mayab' natenq'ank eere chi xtawb'al ru chi tz'aqal re ru. Jo'kannaqtiikaqaach'ool rexwotzb'al li esilal sa' lix tz'aqalil. Wi maajun aj k'anjenel sa' li ab'ib'aal aatin naxnaw li aatinob'aal aj mayab', tento xsik'b'aleb' li poyanam neke'xnaw wi' chirix. Wankeb' naab'al pay ru chi esilal naru taawotz. Sa' xraqik li tasal hu a'in taqawotz lix na'ajeb' neke'tawmank wi' a' esilaleb' a'in sa' lix tza'qalil.

Xkanab'ankil li Yoob'ank Aatin

Chirix lix yo'lajik a' yajel a'in, naab'al reheb' laj puktesinel esil xe'k'ab'a'in re "yajel reheb' laj China"; Sa' xk'ab'a' a'in xe' ok xlab'asinkileb' laj Asia sa' xb'een li ruchich'och'.

Sa' li qayanq ajwi' nak'ulman chi kama'in, li qas qitz'in xe'wan sa' jalan tenamit ut xe'sutq'isiman sa' qayanq neke'xk'ul li tz'eqtanaank ut hob'ok.

Sa' xk'ab'a' a'in naqatz'aama usilal cheru naq teetz'il rix lee raatin, rik'in roksinkil li chaab'il aatin ut ink'a' li aatin re xhob'aleb' sa' xka'b'a' lix tenamiteb', lix na'leb'eb' re tzakahemq, lix wanjikeb' sa' jalan tenamit malaj li nak'ulman rik'in lix kawilaleb'.

Li Ab'ib'aal Aatin jo' Aj Puktesinel Re Li K'ulub'

Sa' eb' li ab'ib'aal aatin naru nayiib'aman li kok' k'anjel re xna'leb'ankil li oxloq'ink choq' re li k'ulub' malaj li sahil usilal ut re xk'eeb'al hoonal chi aatinak chirix (a'in jo' chanchan jun li b'e re xjibt'al naq naq'ete' li k'ulub').

Xkanab'ankil Chi Rab'inkil Esilal Chi Maak'a' K'ojleb'aal

Wankeb' li kristiaan aj b'alaq' li neke'relq'a li tumin naq neke'xyeechi'i eere li chaab'il b'an re li sachb'ach'oolej malaj xkomon. Chixjunil a'in nachal re li kristiaan chi maak'a' reek'ob'aal-ch'oolej. Wi nekeril a'in malaj wi wan jun li naxch'olob' xyaalal re xkirtesinkil a' yajel a'in, Laa'ex jo' aj puktesinel esil, tento naq texpatzing re chirix "lix nawomeb'" utjo'kan ajwi' naq teetz'il rix li najter xe'toonil b'an chiru a' nawomeb' a'in.

Xpuktesinkil Li Esilal Rik'in Tuqtuukil Usilal

Wi nekenaw chirix jun li yaj re COVID-19, malaj jun li xkam xb'aan a'an naqak'e eeb'oqb'al re xk'eeb'al' xloq'al a' kristiaaneb' a'in, ut jo'kan ajwi' choq' reheb' lix junkab'al. Tz'ilomaq rix li teepatz' wi' b'aanu usilal. K'oxlahomaq k'a'ru teeb'aanu raj wi ta teek'ul li xe'xk'ul wi'.

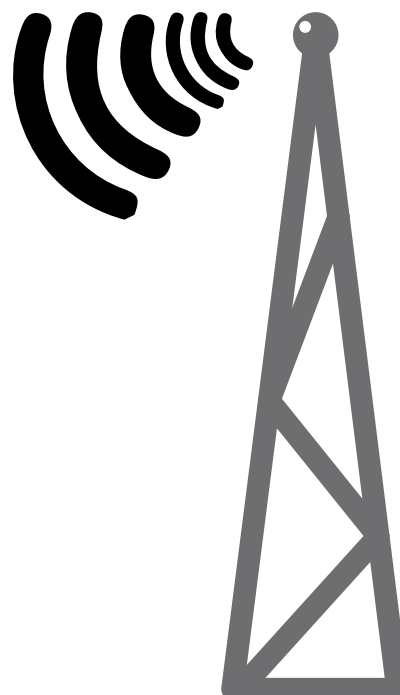

Xyaab'asinkil Lix Na'leb'il Qajolominel Moolam sa' Li Junjunq Chi Moolam

Xyaab'asinkil jo' k'iihal li na'leb' malaj chaq'rab' k'eeb'ileb' sa' li qatenamit, teepal, malaj k'aleb'aal, rik'in xch'olob'ankil chi us li naru xb'aanunkil ut li ramro sa' li kutankileb' anajwan.

Chijultiko'q eere!, naq li Ab'ib'aal Aatin a'an jun li b'e re xch'olob'ankil chixjunil chirix a' yajel a'in jo' li na'EEK'aman sa'xtiklaajik ut jo'kan ajwi' re naq eb' laj Na'onel Kawilal te'ruuq xtz'ilb'aleb' rix li yaj. A' tz'ilok-ix a'in, jwal nim xloq'al re naq ink'a' te'tamq li yaj ut jo'kan ajwi' re xkolb'aleb' rix li xe'yajer.

Xpuktesinkil li Chaab'il Na'leb' sa' Lee Yanq

1. Puktesihomaq ut tzolomaq eerib' li komonil chiru li ch'anab'ak (xmaak'ahil li b'eeek). Numsihomaq li hoonal sa' xyi lee junkab'al sa' xtzolb'al chirix awk, b'ojok, k'uub'ank wa, malaj xkomon.

2. Tzolomaq eerib' xtusub'ankil li k'anjel re li ochoch rik'in xjek'inkil chixjunil sa' lee yanq ex ixq ut ex winq tento texk'anjelaq sa' lee rochoch.

3. Yiib'ahomaq li kok' k'anjel re xtz'eqtaanankil li lab'alink re li ixq ut re li kok'al. Sa' li kuntankil anajwan sa' xk'ab'a' li ch'anab'ak (xmaak'ahil li b'eeek) natawe' li lab'alink a'in chi naab'al. K'ojob'ahomaqeb' xch'ool lee komon rik'in a'in.

4. Tzolomaq eerib' li aatinak ut na'leb'ank jo' junk'ab'al re naq taasachq sa' eech'ool jo' k'iihal li nab' aanunk re li nimla yajel.

Xpuktesinkil li Chaab'il Na'leb' sa' Lee Yanq

5. Sa' xk'ab'a' lix tz'apameb' li tzoleb'aal, xk'eeman li tzolok sa' li ululch'iich' ut a'in xch'a'ajko' chi naab'al sa' xk'ab'a' li xmaak'a'il a' k'anjeleb'aal patz'b'il wi'. Jo'kan naq k'oxlahomaq xk'uub'ankil jun li kok' na'leb' chi tzolok xb'aan li Ab'ib'aal Aatin. B'oqomaq lee k'utunel re naq te'xyal li tzolok chi kama'in.

6. Ch'olob'ahomaq chiruheb' lee ras eeritz'in naq wi te'isiiq xchaq'rab'il re li k'uulank-ib' baraq chik, a'in ink'a' naraj naxye naq maak'a' chik li COVID-19.

7. Jwal us raj xk'eeb'al xloq'al li hoonal re li saho'k ch'oolej nekereek'a wi' sa' lee yanq chiru li nimla yajel.

8. Tz'iib'ahomaq chirix li xkomon eena'leb' yookex xtzolb'al chiru li wanjik a'in ut jo'kan ajwi' tz'iib'ahomaq chan ru teeruuq xchaab'ilob'resinkil eerib' rik'in li xeetzol wi'.

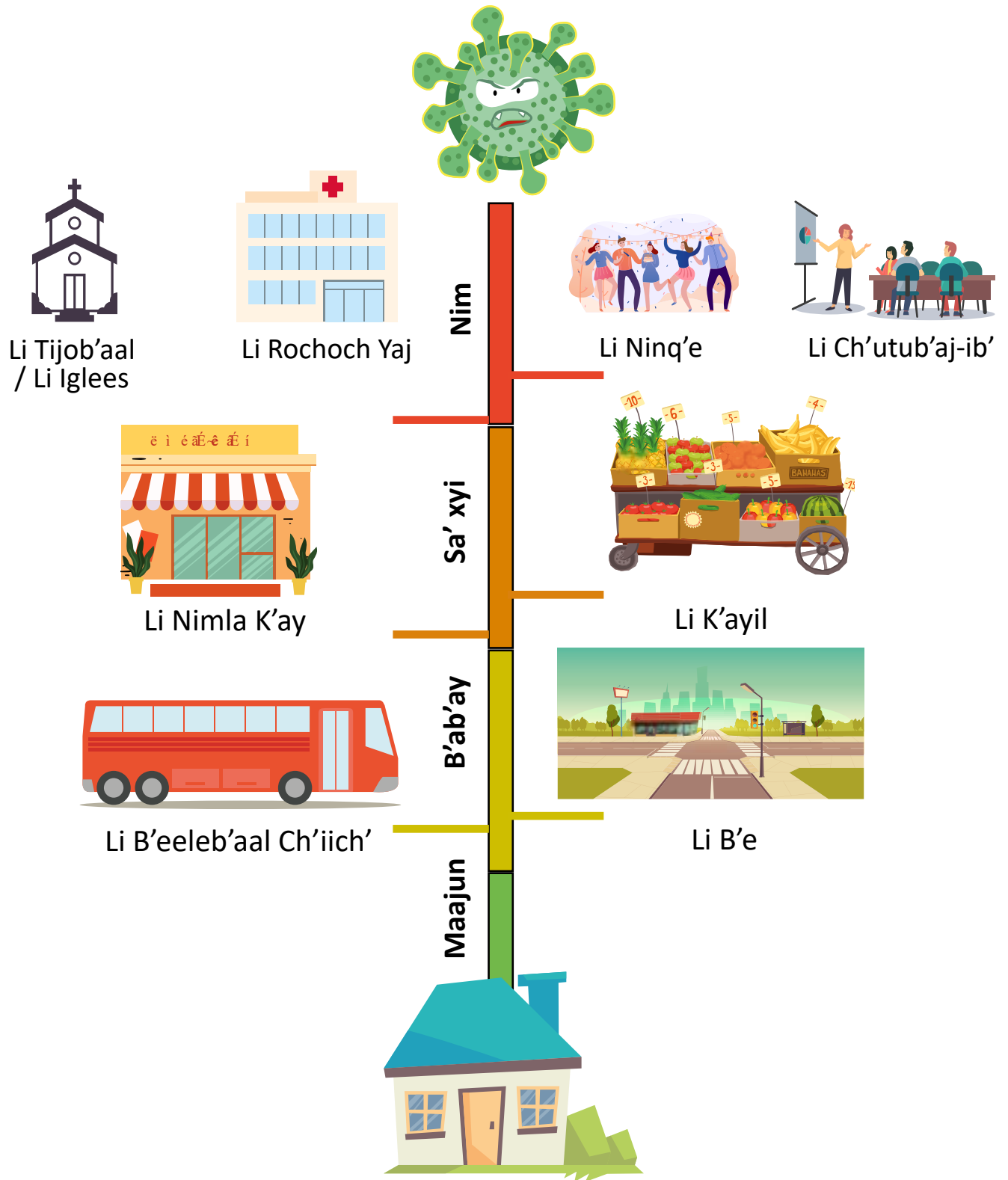
9. Tzolomaq eerib li k'uulank-tumin ut mexloq'ok li ink'a' nekeraj ru.

10. B'oqomaq lee rech kab'al re xpaab'ankil chi tz'aqal re ru li na'leb' re li kolok-ib'. Maare neke'xk'oxla naq li yajel ink'a' naru natawe' sa' li tumin, a'b'an li tumin naxik ut nachal ut chi kama'an naru natawe' li yajel.

11. Puktesihomaq li tzakahemq li neke'xkawob'resink reliqakawilal utyiib'ahomaq li kok' k'anjel re xk'ojob'ankil wi'chik li najter kanab'anb'il na'leb' re k'uub'ank wa, b'ar wi' natawe' li metz'ew ut li kawilal li patz'b'il xb'aan qajunxaqalil ut jo' kan ajwi' b'ar wi' naxk'ut chiqu lix yaalalil li yu'am chi naab'al chihab' reheb' li qaxe' qatoon.

¿B'ar Naru Teetaw Li Yajel?

Lix Na'ajeb' Li Esilal sa' Lix tz'aqalil:

Organización Mundial de la Salud

<https://www.who.int/es>

Organización Panamericana de la Salud

<https://www.paho.org/hq/index.php?lang=es>

México

<https://verificovid.mx/>

<https://coronavirus.gob.mx/>

Guatemala

<https://www.unicef.org/guatemala/coronavirus-covid-19-lo-que-los-padres-deben-saber>

El Salvador

<https://covid19.presidencia.gob.sv/>

Honduras

<https://covid19honduras.org/>

Nicaragua:

<https://ondalocal.com.ni/>

Panamá

<http://www.mingob.gob.pa/gobernacion-la-comarca-guna-yala/>

<https://www.midiario.com/>

Lix Na'ajeb' Esilal choq' Reheb' Laj Puktesinel Aatin Neke'k'anjelak wi' Chirix Li COVID-19

<https://ijnet.org/en>

Red Internacional de Periodistas

<https://gijn.org/gijn-en-espanol/>

<https://derechos.culturalsurvival.org/>

<https://www.culturalsurvival.org/es/covid-19>

<https://www.articulo66.com/>

<https://rdsradio.hn/>

<http://www.vocesnuestras.org/programas/salvador>

Créditos:

Producción General: Cultural Survival.

Traducido del Español al Q'eqchi' por : Antony Morales

Maya Q'eqchi', Guatemala.

Línea Gráfica: Patricia Sucely Puluc Tecúm, Maya K'iche, Guatemala.

Diseño y Diagramación: Marnie Rivera, Nicaragua.

Edición: Julio 2020

Yiib'anb'il Xb'aan:

